

Конституційне право

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15710605>

Конституційні та міжнародні засоби захисту прав людини

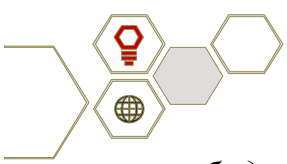
Шевченко Вячеслав Станіславович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри бізнесу і права
Вінницького соціально-економічного інституту Університету, Україна,
керівник Бердичівського медичного фахового Коледжу
Житомирської обласної ради,
13300, Україна, Житомирська область,
місто Бердичів, вулиця Шевченка,
будинок 14, код ЄДРПОУ:02011278,
електронна адреса: svs.vin@ukr.net

Прийнято: 19.05.2025 | Опубліковано: 29.05.2025

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню засобів захисту прав людини, їх дієвість та реалізація на практиці. Адже, захист прав людини з давніх часів і до тепер залишається актуальною темою для дослідження. Порушення та недотримання існуючих засобів захисту прав людини є наслідком зневажливого ставлення до неї, що стає причиною багатьох конфліктів. Реалізувати захист прав людини є головною та актуальною проблемою сьогодення. Державою передбачено комплекс засобів для захисту прав і свобод людини.*

Засоби захисту прав людини являють собою своєрідні інструменти правового характеру, якими керується людина, при посяганні на її свободу, порушенні її прав, що закріплені Конституцією України. Саме захист прав і

свобод людини – це прояв того, як держава спроможна захистити її, реалізуючи при цьому національні засоби захисту прав і свобод людини.

Головна ознака правової держави є дотримання прав людини і громадянина, та забезпечення їхнього розвитку.

***Метою статті** є дослідження конституційних та міжнародних засобів захисту прав людини, що дає можливість визначити їх дієвість, удосконалення та створення нових, беручи до уваги досвід європейських держав. Необхідно дослідити ефективність міжнародних засобів захисту прав людини, зокрема Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також, чи є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі-Конвенція) від 17 липня 1997 року [1], яка була імplementована Україною, міжнародним засобом захисту прав і свобод людини, що реалізується на національному рівні. Огляд засобів захисту прав людини на національному та міжнародному рівнях, проаналізувати конституційні засоби, передбачені законодавством України. Встановити співвідношення конституційної та європейської процедури виконання рішень суду, як засобу реалізації та захисту прав людини.*

*В статті використані такі **методи** дослідження теми:*

Емпіричний – зокрема, проаналізовано рішення ЄСПЛ;

Формально-логічний – визначено поняття правових термінів, норм;

Порівняльно-правовий – порівняння національних і міжнародних засобів захисту прав людини, виконання рішень судів на національному та міжнародному рівнях.

*В статті зроблено **результати** дослідження та **висновки**, зокрема щодо ефективності конституційних засобів захисту прав людини та їх застосування на практиці. Проаналізовано статистику та результати звернень до ЄСПЛ, як головного інструмента міжнародного засобу захисту прав людини. Визначено результат звернень громадян України до ЄСПЛ для захисту своїх прав і свобод. Визначено процедуру виконання рішень суду за національним та європейським законодавством, як засобу реалізації та захисту порушених прав людини.*

Зроблено висновок щодо необхідності вдосконалення національної системи захисту прав людини.

Ключові слова: *права людини, засоби захисту, Конвенція, Європейський суд з прав людини, Конституція України.*

Constitutional and international remedy for the protection of human rights

Shevchenko Viacheslav Stanislavovych

Candidate of Law,

Associate Professor of the Department of

Business and Law,

Vinnitsia Socio-Economic Institute of the University of Ukraine,

Head of the Berdychiv Medical Professional College

of the Zhytomyr Regional Council,

13300, Ukraine, Zhytomyr region,

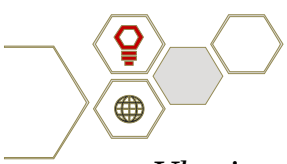
Berdychiv city, Shevchenko street, 14,

EDRPOU code: 02011278,

E-mail address: svs.vin@ukr.net

Abstract. *The article is devoted to the study of the means of protecting human rights, their effectiveness and implementation in practice. After all, the protection of human rights from ancient times to the present remains a relevant topic for research. Violation and non-compliance with existing means of protecting human rights is a consequence of a contemptuous attitude towards it, which becomes the cause of many conflicts. Nowadays the implementation of the protection of human rights is the main and urgent problem. The state has provided a set of means for protecting human rights and freedoms.*

Means of protecting human rights and their effectiveness are a manifestation of how the state treats its citizens, whether it is able to protect them and guarantee the right to life, freedom, security and other rights provided for by the Constitution of

Ukraine. This is one of the key issues that require research and improvement. After all, one of the main features of a legal state is the observance of human and civil rights, and ensuring their development.

***The purpose of the article** is to study constitutional and international means of protecting human rights, which makes it possible to determine their effectiveness, improve and create new ones, taking into account the experience of European states. It is necessary to investigate the effectiveness of international human rights remedies, in particular the European Court of Human Rights (hereinafter - the ECHR), and whether the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter - the Convention) of 17 July 1997 [1], which was implemented by Ukraine, is an international remedy for the protection of human rights and freedoms implemented at the national level. Review of means of protecting human rights at the national and international levels; analyze constitutional means provided for by the legislation of Ukraine, as well as international instruments for protecting human rights. Establish the correlation between the constitutional and European procedure for enforcing court decisions as a means of implementing and protecting human rights.*

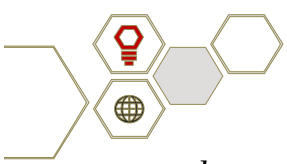
***The following methods of research** on the topic are used in the article:*

Empirical - in particular, the decisions of the ECHR are analyzed;

Formal-logical - the concepts of legal terms, norms, etc. are defined;

Comparative-legal - comparison of national and international means of protecting human rights, enforcement of court decisions at the national and international levels.

*The article presents **the results of the study** and draws **conclusions**, in particular, regarding the effectiveness of constitutional means of human rights protection and their application in practice. The author analyses the statistics and results of applications to the ECHR as the main instrument of international human rights protection. The results of applications of Ukrainian citizens to the ECHR to protect their rights and freedoms are determined. The procedure for enforcement of court judgments under national and European legislation as a means of realisation*

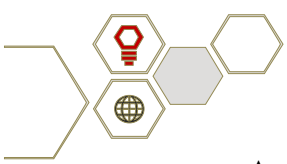

and protection of violated human rights is determined. The author concludes that it is necessary to improve the national system of human rights protection.

Keywords: *Human rights, means of protection, Convention, European Court of Human Rights, Constitution of Ukraine.*

Постановка проблеми. Захист прав і свобод людини є головним завданням кожної правової держави. Адже, порушення прав людини залишається поширеним явищем, незважаючи на досить широке розмаїття національних та міжнародних засобів захисту, які покликані захищати порушені права людини. Аналізуючи існуючі засоби захисту прав людини дає можливість виявити недоліки правозахисної практики на національному рівні. дослідити ефективність засобів захисту прав людини, зокрема через конституційні та міжнародні інститути. Постає вирішення таких проблем, чи є ефективними конституційні засоби захисту права людини, взаємодія національних та міжнародних інструментів у сфері правозахисту, можливість у громадян захистити свої права через міжнародні інструменти захисту права людини. Постановка цієї проблеми наразі є особливо актуальною в умовах політичної нестабільності та військових конфліктів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Захист прав людини є актуальною темою, особливо у контексті демократії, війни, технологічного розвитку тощо. Невирішеною та недослідженою є проблема недостатньої ефективності та дієвості національної судової системи, що проявляється в затягуванні розгляду справ та прийнятті рішень. Невиконання рішень міжнародних судів, зокрема рішення ЄСПЛ, які досить часто не виконуються на національному рівні. Відсутній дієвий механізм щодо контролю за виконанням рішень ЄСПЛ. Також, можна виділити одну з головних проблем, як недостатня обізнаність громадян щодо правових можливостей захистити свої порушені права. Це питання можливо вирішити підвищуючи правову обізнаність громадян.

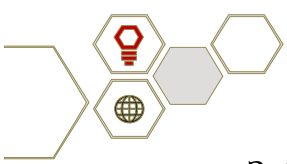

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання захисту прав людини займалися багато науковців. Серед них можна виділити Бонтлаб В.В. [4], Мукан І.В. [5], Негодченко О.В. [6], Ромців О.І. [8], Рябовол Л.Т. [9], Тертишник В. М. [10], Шатіло В.А. [11], Шатарська Т.Н. [12] та інші. В своїх працях вони зробили аналіз становлення системи захисту прав людини, приділено увагу дослідженню міжнародного захисту прав людини.

Формування цілей статті (постановка завдань) є визначення конституційних засобів захисту прав людини, зокрема механізми (державні органи), що покликані захищати права людини. Визначити та проаналізувати міжнародні інструменти, що покликані захищати права людини, зокрема ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Конституцією України закріплено, захист прав людини понад усе, як найвищої соціальної цінності [2]. О. Негодченко влучно зазначив: права людини не належать жодному урядові, вони не обмежені жодним континентом – вони є основоположними для всього роду людського, об'єктом турботи на всіх рівнях та з боку всіх верств суспільства [6, с.4]. Це пояснює універсальний підхід до прав людини, який знайшов своє відображення в працях багатьох науковців та дослідників.

Права людини, які визначені та гарантовані Конституцією України полягають в їх реалізації та захисті, в разі порушення. В. Тертишник в своїй праці визначив: права людини являють собою комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в цивілізованому суспільстві, що одержали юридичне закріплення [10, с.17]. Із цього твердження можна говорити про націленість та пріоритетність держави на захист прав і свобод людини. Для охорони і забезпечення захисту прав людини покликана система державних органів, яка виступає механізмом захисту прав людини. До цього механізму слід віднести наступні органи державної влади: Верховна Рада України, зокрема Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Президент України, Кабінет Міністрів України, органи виконавчої та судової влади.

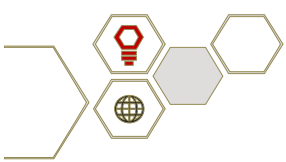
Забезпечення прав і свобод людини і громадянина є однією з головних функцій держави, яка реалізується через діяльність державних органів.

Сукупність органів державної влади (законодавчої, виконавчої, судової) є тим механізмом, за допомогою якого реалізуються, гарантуються та забезпечуються дотримання прав і свобод людини і громадянина. До цього механізму слід віднести наступні державні органи влади:

Відповідно до ст. 102 Конституції, **Президент України** є гарантом додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [2].

В своїй праці В. Шатіло зазначив: діяльність Президента України має спрямовуватись насамперед не назовні державного механізму, а всередину. Гарантування Конституції України, основних прав і свобод Президентом України повинно досягатись не шляхом безпосереднього впливу на громадянське суспільство (для цього існують «традиційні» гілки влади), а шляхом впливу на інші вищі органи державної влади з метою координації, узгодження і консолідації, спрямування їх діяльності на виконання Конституції України, засад внутрішньої та зовнішньої політики, визначених парламентом [11, с. 16].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини покликаний здійснювати парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини. О. Ромців в своїй праці зробила наступний висновок: важливість ефективного функціонування інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в умовах війни полягає, по-перше, у здійсненні нагляду та швидкого реагування за наявними випадками порушення прав і свобод людини на території України. По-друге, його діяльність спрямована на попередження таких порушень та внесення пропозицій щодо покращення правового становища громадян. По-третє, право на звернення про захист свого права гарантується кожній особі незалежно від наявності громадянства, статі, релігії чи політичних переконань, що втілює принцип рівності. Реалізуючи низку покладених на нього завдань, Уповноважений сприяє становленню України як правової держави, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність,

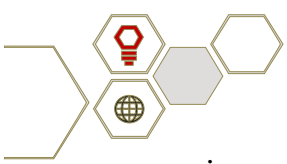
недоторканність і безпека дійсно визнаються найвищою соціальною цінністю, незалежно чи в мирний час, чи в умовах воєнного стану, з ефективним механізмом захисту цих прав, а не носять декларативний характер [8, с. 64]. Отже, це є своєрідний інструмент, покликаний ставати на захист людини та її прав, що закріплені Конституцією України.

Кабінет Міністрів України - вищий орган в системі органів виконавчої влади, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади (ст. 116) [2]. Місцеві державні адміністрації, на відповідній території також забезпечують законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян (ст. 119) [2]. Це визначає гарантування державою забезпечення та дотримання прав і свобод людини.

Міністерство внутрішніх справ України - це провідний орган у системі центральних органів виконавчої влади. О. Негодченко в своїй праці зазначає: діяльність органів внутрішніх справ у захисті прав і свобод людини багатоаспектна, результати якої залежать не тільки від професіоналізму та самовідданості співробітників міліції, а й від ступеня довіри до них з боку широких верств населення, налагодження співпраці правоохоронних підрозділів та окремих працівників з громадськими об'єднаннями та громадянами. Вона включає в себе як запобігання, відновлення та забезпечення прав і свобод людини, так і повагу та додержання їх власне органами внутрішніх справ [6, с. 85].

Судова влада є основним засобом захисту прав людини. Саме судова система покликана здійснювати захист прав та свобод людини і громадянина. Відповідно до ст. 4 Цивільно- процесуального кодексу України кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [3].

Л. Рябовол відзначила: особливу роль відіграють судові гарантії, які покликані забезпечити права та свободи людини і громадянина у разі посягання на них з боку державних органів або окремих осіб, тобто, вони починають діяти

тоді, коли для забезпечення встановлених законом прав та свобод необхідно застосувати примус [9, с. 22]. Отже, органи судової системи передбачають відновлення та захист порушених прав людини, що є свідченням та характеристикою правової держави.

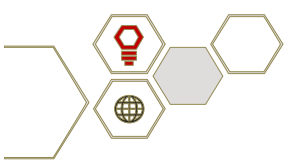
В рішенні від 13.12.2012 Конституційний Суд України визначив в рішенні наступне: виконання судового рішення є невід’ємною складовою права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави (справа № 1-26/2012) [15].

О. Бігняк в своїй праці акцентував увагу на тому, що: найефективнішою системою захисту прав людини є європейська система захисту прав людини, яка є результатом тривалого історичного розвитку. Сучасна європейська система захисту прав людини – діюча в європейському правовому просторі єдина система принципів, норм, механізмів, що забезпечують захист прав людини [7, с. 31]. Т. Шатарська в своїй статті «Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини» зазначила: головний європейський правозахисний орган – ЄСПЛ – має одну очевидну перевагу над більшістю сучасних правозахисних організацій; його рішення є обов’язковими для виконання державами, які приєдналися до Конвенції. В результаті рішення Суду впливають на формування не лише європейських, а й світових стандартів прав людини, і навіть на відповідну законодавчу практику багатьох цивілізованих держав [12].

Отже, ЄСПЛ розглядає заяви від фізичних та юридичних осіб, права та свободи, що визначені Конвенцією, були порушені та не відновлені за допомогою засобів національного законодавства.

Доречно проаналізувати дієвість Конвенції в разі порушення її норм та забезпечення її дотримання ЄСПЛ.

Прикладом порушення статей 3, 13-14 Конвенції [1] та відновлення порушених прав є справа *«Івашків проти України»* (Заява № 59670/14). Суд констатує: бездіяльність працівників міліції разом з неналежним реагуванням

суду, дозволили відповідачу продовжувати жорстоко поводитися із заявницею.

Таким чином, суд дійшов висновку, що держава:

- не запобігла відомому їй ризику жорстокого поводження із заявницею.
- не виконала свій обов'язок щодо ефективного розслідування жорстокого

поводження, якого зазнала заявниця [13].

Прикладом порушення статті 8 Конвенції [1] та відновлення порушених прав є справа *«Левчук проти України»* (Заява № 17496/19). Суд доходить висновку: національні суди під час тривалого провадження не провели всебічний аналіз ситуації заявниці та загрози психологічного та фізичного насильства, з яким вона з дітьми могли зіткнутися у майбутньому [14].

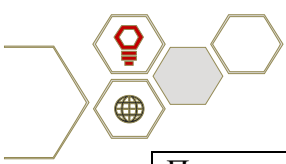
З прикладів рішень ЄСПЛ можна зробити висновок, що Конвенція є гарантом дотримання та реалізації прав і свобод людини, на захист яких виступає ЄСПЛ.

На сьогодні існує безліч засобів захисту прав людини, але виникає потреба не лише в доведенні порушених прав людини, але й в їх реалізації за допомогою процедури виконання рішення суду, яким було відновлено порушене право. Як зазначив Василь Бонтлаб: ефективність судової системи формується не лише справедливим судочинством, а й виконанням, добровільним чи примусовим, постановленого рішення, адже від цього залежить довіра громадян до судової гілки влади, її авторитет у суспільстві [4, с. 4]. Тому, доцільно зробити аналіз конституційної та європейської процедури виконання рішень суду, як засобу реалізації та захисту прав людини.

Таблиця 1.

Конституційна та європейська процедури виконання рішень суду.

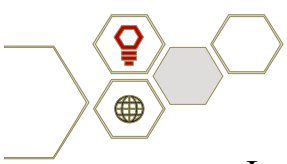
Україна	Європа
Рішення набрало законної сили: виконується добровільно або примусово.	Держави-відповідачі зобов'язуються виконувати остаточні рішення ЄСПЛ в будь-яких справах, в яких вони є сторонами (ст.46 Конвенції).
Виконання в примусовому порядку: отримання виконавчого для того, щоб державна виконавча служба почала процедуру примусового виконання.	Рішення Суду передається Комітету міністрів (далі – КМ) Ради Європи, який здійснює нагляд за його виконанням (чотири засідання на рік).

Примусове виконання рішень покладається на державних виконавців департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України.	КМ закриває розгляд справи шляхом остаточної резолюції, за умови, що рішення Суду було виконане державою-відповідачем.
Державні виконці вживають наступні заходи для виконання рішення суду: -звернення стягнення на майно боржника; -звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), дохід, пенсію, стипендію боржника; -вилучення у боржника і передача стягувачеві певних предметів, зазначених у рішенні суду; -інші заходи, передбачені рішенням суду.	Якщо КМ вважає, що є проблема тлумачення рішення яка ускладнює його виконання, МК може звернутися до Суду з метою надання відповідного роз'яснення.
	Рішення про звернення ухвалюється більшістю в дві третини голосів представників, які мають право засідати в МК.
	В разі відмови виконувати рішення державою-відповідачем, МК після повідомлення держави-відповідача та ухвалення рішення більшістю у 2/3 голосів представників МК звертається до Суду з питанням про додержання цією державою свого зобов'язання згідно зі ст. 46 ЄКПЛ.
	Якщо Суд встановлює порушення ст. 46 ЄКПЛ, він передає справу КМ з метою визначення заходів, яких необхідно вжити. Якщо Суд не встановлює порушення ст 46 ЄКПЛ, він передає справу КМ, який приймає рішення про закриття розгляду справи.

Зазначимо, що в Україні виконання рішень ЄСПЛ регулюється Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року та іншими нормативно-правовими актами. В разі, якщо заявник вважає, що винесене на його користь рішення ЄСПЛ не виконується або виконане не в повному обсязі, він може звернутися зі скаргою до ЄСПЛ, а саме до Комітету міністрів Ради Європи, повноваженням якого є здійснення контролю за виконанням рішень ЄСПЛ.

Після застосування всіх національних засобів захисту порушених прав людини, вживаються наступні міри щодо реалізації захисту прав людини, а саме звернення до ЄСПЛ.

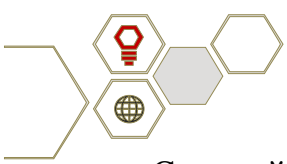

I. Мукан в своїй праці визначив: рішення ЄСПЛ є інструментом, за допомогою якого правові системи держав-учасниць конвенції впроваджують європейські цінності щодо захисту прав людини та основоположних свобод, закріплені в Конвенції. Головним критерієм ефективності дії системи Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод є виконання рішень ЄСПЛ [5, с.58].

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на вищевикладений матеріал та проаналізувавши існуючі засоби захисту прав людини, як національні так і міжнародні, можна дійти висновку, що для їх забезпечення та реалізації Конституція та законодавство України передбачають утворення системи державних органів, які покликані допомагати громадянам у гарантуванні, реалізації та захисті їх прав. Конституційні засоби захисту прав людини закріплені в Основному Законі держави. Вони забезпечують пряме застосування прав і свобод людини, гарантують їх судовий захист, а також передбачають діяльність таких інституцій, як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Міжнародні засоби захисту поєднують норми та механізми, що передбачені міжнародними договорами, такими як Конвенція, діяльність ЄСПЛ, міждержавних організацій, таких як ООН, Рада Європи тощо.

На основі аналізу рішень ЄСПЛ можна говорити про недостатню ефективність національного правосуддя, затягуванні розгляду справ, про недоліки в національній системі досудового розслідування з приводу порушених прав людини, про недосконале дослідження справ та прийняття рішень судами, що і є причиною звернення людини за справедливим розглядом справи та захистом своїх прав. Норми міжнародного права в Україні мають пріоритет над національним законодавством, що зміцнює роль міжнародних стандартів прав людини у вітчизняній практиці.

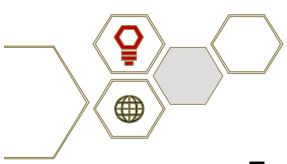
Перспективою подальших досліджень теми захисту прав людини є аналіз рішень Європейського суду з приводу звернень громадян України для захисту своїх прав. Дослідити подальше вдосконалення засобів реалізації та захисту прав людини в національному законодавстві через гармонізацію із нормами

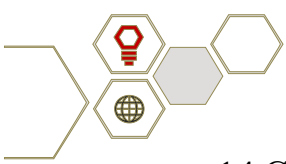
Європейського Союзу, ефективність та дієвість правового механізму забезпечення захисту прав і свобод людини, які гарантовані державою. Сприяти розширенню правової обізнаності громадян щодо наявних засобів захисту їхніх прав, у тому числі міжнародних, що буде сприяти більш активному використанню засобів правового захисту порушених прав людини.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 04.11.1950. База даних «Законодавство України» / ВР України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 05.05.2025).
2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 05.05.2025).
3. Цивільний процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) № 1618-IV від 18.03.2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 05.05.2025).
4. Бонтлаб В.В. Новели правового регулювання виконання судових рішень у цивільному судочинстві України. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 8. С. 4–9.
5. Мукан І. В. Інституційно-правові особливості функціонування суб'єктів державного управління з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. Т. 31 (70). № 6. 2020. С. 58.
6. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України: Монографія. Дніпропетровськ, Юридична академія МВС України, 2002. 416 с.

7. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навч.-метод. посіб. / за ред. О.В. Бігняка. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2019. 168 с.
8. Ромців О.І. Уповноважений верховної ради України з прав людини: діяльність в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №8. С.64.
9. Рябовол Л. Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє. Тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Харків, 10 грудня 2020 року.
10. Тertiшник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України. Монограф. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. – 404с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2023/1/%d0%a2%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b8%d1%88%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d1%96%d1%8f.pdf> (дата звернення 05.05.2025).
11. Шатіло В.А. Президент у механізмі державної влади: деякі питання вітчизняної та зарубіжної теорії і практики. Вісник Академії адвокатури України. 2014. Т. 11. № 2. С. 17-18.
12. Шатарська Т. Н. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhнародni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/>. (дата звернення 05.05.2025).
13. Справа «Івашків проти України» (Заява № 59670/14): [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i22#Text (дата звернення 05.05.2025).

14.Справа «Левчук проти України» (Заява № 17496/19): [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92#Text (дата звернення 05.05.2025).

15. Рішення Конституційного суду України (справа № 1-26/2012 від 13.12.2012) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-12#Text>.